

INWESTYCJE ORAZ ŹRÓDŁA ICH FINANSOWANIA A ZMIANY W GOSPODARSTWACH PRODUKUJĄCYCH WARZYWA

Olga Stefko

Akademia Rolnicza w Poznaniu

Streszczenie. W artykule przedstawiono wyniki badań zawartych w pracy doktorskiej pt. Inwestycje oraz źródła finansowania a zmiany w gospodarstwach produkujących warzywa, wykonanej w Akademii Rolniczej w Poznaniu. Głównym celem było określenie podejmowanych kierunków inwestowania i źródeł ich finansowania, jak również zidentyfikowanie przyczyn, dla których producenci warzyw decydowali się na podjęcie działalności inwestycyjnej bądź z niej rezygnowali. Badania przeprowadzono wśród celowo wybranej grupy gospodarstw uprawiających warzywa polowe z rejonu Środy Wielkopolskiej i szklarniowe z okolic Pleszewa.

Słowa kluczowe: ogrodnictwo, warzywa, źródła finansowania, inwestycje

WSTĘP

Warzywnictwo jest jednym z działów ogrodnictwa charakteryzującym się dużą różnorodnością gatunków, ale także odmiennością w sposobach ich uprawy. Na świecie znanych jest i uprawianych około 351 warzyw, z czego w Europie Środkowej znaczenie gospodarcze ma 20–30 gatunków.

Na terenie naszego kraju, jak i regionu Wielkopolski, warzywa są uprawiane zarówno na polu, jak i pod osłonami. Z uwagi na uwarunkowania przyrodnicze i ekonomiczne znaczenie gospodarcze ma przede wszystkim 7 podstawowych gatunków, do których zalicza się: kapustę, cebulę, marchew, buraki, ogórki, pomidory i kalafiory.

Poza techniką i technologią uprawy, produkcja warzyw różni się przede wszystkim stopniem kapitałochłonności i pracochłonności. W uprawie pod osłonami konieczność poniesienia niewspółmiernych w stosunku do upraw polowych nakładów rekompensowana jest jednak możliwością bezpośredniego wpływu na niektóre warunki przyrodnicze,

takie jak temperatura i podłoże, rzadziej nasłonecznienie. Daje to potencjalnie przewagę producentom posiadającym osłony w stosunku do pozostałych uczestników rynku.

Struktura uprawianych w Wielkopolsce warzyw uzależniona jest jednak nie tylko od warunków przyrodniczych, ale również upodobań konsumentów. Warzywa bowiem zaliczane są do artykułów pierwszej potrzeby, zaspokajających podstawową funkcję żywieniową konsumentów. Zapotrzebowanie na nie determinowane jest w dużej części panującymi trendami żywieniowymi i modami, a dotyczy to zarówno warzyw świeżych, jak i przetworzonych. Wiąże się to z coraz większą wagą przykładaną do zdrowego trybu życia, w którym niemalą rolę odgrywa właściwy sposób odżywiania się. Coraz częstsze występowanie licznych chorób cywilizacyjnych powoduje konieczność stosowania różnego typu diet nie tylko w celach leczniczych, ale i profilaktycznych. Podstawowym składnikiem większości z nich są właśnie warzywa, zarówno w postaci surowej, jak i przetworzonej. Poza tym, stale rosnące tempo życia wzmogło zapotrzebowanie na produkty przygotowane lub przetworzone by skracać czas przygotowania codziennych posiłków. Stwarza to duże możliwości zbytu dla produkowanych warzyw, ale wymusza też dostosowanie się poszczególnych jednostek produkcyjnych do wymogów rynku w celu uzyskiwania przychodów z ich sprzedaży.

Wprowadzenie wolnej konkurencji, uwolnienie cen, zniesienie dotacji, urealnienie stóp procentowych, zerwanie istniejących więzi organizacyjnych między producentami a rynkiem, wysoka inflacja, w efekcie której ceny środków produkcji rosły szybciej niż produktów warzywniczych, wpłynęły bardzo niekorzystnie na rozwój krajowego warzywnictwa [Wawrzyniak 2005].

Zwiększający się import produktów warzywniczych wzmógł konkurencję między producentami warzyw. Nastąpiło zachwianie równowagi między podażą a popytem na tym rynku. Problemem dla producentów stało się nie tylko to, co należy czynić, by wyprodukować, jak poprzednio, dużą partię towaru w krótkim czasie, ale także to, jak zbyć wytworzone produkty po korzystnej cenie.

Wzrastały równocześnie wymagania klientów dotyczące jakości oferowanych produktów. Konsumenty zaczęli preferować towary nie tylko o wysokich walorach jakościowych, jednorodnych odmianowo, ale także estetycznie opakowanych, o zróżnicowanej wadze.

Do tego doszły szybko rosnące koszty produkcji. Wiązały się one nie tylko ze wzrostem cen środków produkcji, ale również ze zwiększonymi nakładami pracy, niezbędnymi w celu odpowiedniego przygotowania produktów do sprzedaży. Dodatkowo istniała także konieczność ponoszenia sporych wydatków inwestycyjnych związanych z budową, utrzymaniem bądź modernizacją zaplecza w postaci przechowalni, sortowni, myjni czy chłodni. Do tego dochodzi rosnąca od początku lat dziewięćdziesiątych przewaga podaży nad popytem. Zjawisko to, choć charakterystyczne dla gospodarki rynkowej, wymuszało i do dziś kreuje określone zachowania poszczególnych jednostek zajmujących się uprawą warzyw.

Producenci, pragnąc utrzymać się na rynku i wygospodarowywać przy tym dochody niezbędne do rozwoju produkcji, są zmuszani podejmować różne działania celem obniżenia kosztów produkcji. Zaliczyć do nich można przedsięwzięcia o charakterze organizacyjnym, ułatwiającym zaopatrzenie w środki produkcji, sprzedaż produktów, doradztwo produkcyjne oraz handlowe. Innym sposobem może być zwiększanie skali

produkcji przez powiększanie areału upraw, wzrost wydajności, poprawienie produktywności pracy w wyniku unowocześniania techniki i technologii produkcji [Wawrzyniak 1998].

Obniżenie kosztów wytwarzania produktów wiąże się jednak z koniecznością poniesienia znacznych nakładów finansowych. Nie można bowiem tego osiągnąć korzystając z przestarzałych sprzętów i technologii, czy też bez niezbędnego zaplecza produkcyjnego w postaci budowy lub modernizacji takich obiektów, jak magazyny, przechowalnie, sortownie i chłodnie. Sadowski [2005] podkreśla, że w obecnej rzeczywistości gospodarczej inwestycje umożliwiające unowocześnienie techniki i technologii należałoby uznać za równoznaczne z innymi czynnikami, takimi jak wystarczająca ilość środków obrotowych, wydajność pracy czy poziom zarządzania.

Ze względu na częste trudności z wygospodarowaniem niezbędnych środków własnych na przeprowadzenie koniecznych inwestycji korzystano z kapitału obcego, udostępnianego przez liczne instytucje finansowe działające na rynku. Najczęstszą formą finansowania obcego od początków transformacji gospodarczej był kredyt. Do dyspozycji uprawiających warzywa były zarówno kredyty udzielane na zasadach preferencyjnych, jak i komercyjnych. Kredyty preferencyjne udzielane były od 1993 r. za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Stanowiły zdecydowanie bardziej konkurencyjne źródło finansowania obcego, w stosunku do innych form kredytowania, występujących na rynku finansowym.

Mimo niesprzyjających często warunków, część producentów warzyw rozwijała produkcję, zwiększając wydajność, skalę oraz jakość produkowanych warzyw, oferując produkty coraz bardziej konkurencyjne. Liczne jednostki zajmujące się produkcją, obrotem i przetwarzaniem produktów warzywniczych musiały ograniczyć, a niekiedy całkowicie zaprzestać swojej działalności. Wiele z wysiłków mających na celu utrzymanie płynności finansowej nie przynosiło spodziewanych efektów i część kredytobiorców miała duże trudności z zapłaceniem w terminie ciężących na nich rat oraz odsetek od zaciągniętych kredytów.

Ze względu na fakt, iż sytuacja rynkowa wymusza na producentach warzyw ciągle obniżanie kosztów i lepsze przygotowanie produktów do sprzedaży, co wiąże się z koniecznością przeprowadzania licznych inwestycji, zwłaszcza po wejściu Polski do Unii Europejskiej, ważne stało się określenie, czy w gospodarstwach produkujących warzywa przeprowadzano inwestycje, czego dotyczyły i jakie ewentualnie spowodowały zmiany zarówno w czynnikach produkcji, jak i samym procesie wytwarzania i jego efektach. Uzasadniona stała się zatem potrzeba przeanalizowania, w jakim stopniu i zakresie wykorzystano dostępne do tej pory możliwości i źródła finansowania podejmowanych przedsięwzięć inwestycyjnych.

W ciągu ostatnich lat powstało wiele prac poświęconych nie tylko sytuacji samych producentów, ale także podejmowanych przedsięwzięć inwestycyjnych, czyli kierunków rozwoju poszczególnych jednostek produkcyjnych [Kulawik 1994; Garbowski 1997; Woś, Gruda 1999; Czerwińska-Kayzer 2000; Dębniowski, Poczta 2003; Sadowski 2005]. Dotyczyły one jednak sytuacji rolnictwa.

Celem głównym pracy było przeanalizowanie, w jakim stopniu i zakresie wykorzystano dostępne do tej pory możliwości i źródła finansowania podejmowanych przedsięwzięć inwestycyjnych, określenie kierunków inwestowania i źródeł ich finansowania, jak

również zidentyfikowanie przyczyn, dla których producenci decydowali się na podjęcie działalności inwestycyjnej bądź z niej rezygnowali.

Sformułowano zatem 5 celów badawczych:

1. Określenie rodzajów przeprowadzonych inwestycji oraz źródeł ich finansowania.
2. Zbadanie różnic w zasobach czynników produkcji między gospodarstwami inwestującymi i tymi, które żadnej inwestycji nie przeprowadziły.
3. Określenie wielkości produkcji warzyw w gospodarstwach inwestujących i nieaktywnych inwestycyjnie.
4. Ustalenie zmian, jakie nastąpiły po przeprowadzonych inwestycjach w gospodarstwach.
5. Wyodrębnienie przyczyn wyboru źródeł finansowania oraz reprezentowania określonej postawy w stosunku do działalności inwestycyjnej.

MATERIAŁ I METODY

Cele zrealizowano korzystając z informacji empirycznych pochodzących z gospodarstw uprawiających warzywa polowe i prowadzących produkcję pod osłonami na terenie województwa wielkopolskiego.

Do przeprowadzenia analizy rodzajów inwestycji i źródeł ich finansowania w gospodarstwach produkujących warzywa przyjęto okres 17 lat, od 1986 do 2003 r. Obejmował on czas zarówno pierwszych lat transformacji gospodarczej, późniejszych jej skutków, jak i przygotowań Polski do akcesji z Unią Europejską.

Do zebrania informacji empirycznych z gospodarstw indywidualnych uprawiających warzywa polowe i pod osłonami na terenie woj. wielkopolskiego wykorzystano kwestionariusz ankietowy.

Próbę dobrano w sposób celowy na podstawie następujących kryteriów: własności (gospodarstwa indywidualne), powierzchni (nie mniejsze niż średnia wyznaczona dla regionu), udziału produkcji warzyw w produkcji globalnej jednostki, zgody na udzielenie informacji. Na 300 gospodarstw spełniających postawione wymagania zebrano dane z 155 jednostek. Po wstępnej weryfikacji do analizy zakwalifikowano ogółem 141 ankiet. Z terenu powiatów poznańskiego, średzkiego i wrzesińskiego zebrano i przyjęto do dalszych analiz dane pochodzące z 81 ankiet gospodarstw uprawiających warzywa polowe, a w powiatach jarocińskim, pleszewskim i kaliskim z 60 ankiet pochodzących z gospodarstw produkujących warzywa pod osłonami.

Z uwagi na aktywność inwestycyjną zarówno gospodarstwa uprawiające warzywa polowe, jak i szklarniowe podzielono na te, które w latach 1986–2003 r. przeprowadziły inwestycje, jak i na bierne inwestycyjnie. Spośród inwestujących wyodrębniono gospodarstwa finansujące inwestycje tylko i wyłącznie ze źródeł własnych (kapitał własny), a także takie, które realizowały inwestycje tylko i wyłącznie z wykorzystaniem obcych źródeł finansowania (kapitał obcy)¹. Wyodrębniono także grupę jednostek finansującą

¹Jako regułę przyjęto, że podstawowym warunkiem korzystania z kapitału obcego jest posiadanie odpowiednio wysokiego, wymaganego przez kredytodawcę, poziomu kapitału własnego. Podstawową różnicą zatem między finansowaniem własnym a obcym, w przyjętym podziale, było pochodzenie kapitału finansującego większą część przeprowadzanej inwestycji.

inwestycje zarówno ze środków własnych, jak i z obcych (kapitał mieszany), nazywanych dalej finansowaniem mieszanym.

Wszystkie inwestycje przeprowadzone w gospodarstwach zbiorowości podzielono, opierając się na podziale inwestycji zasugerowanym przez Wosia [1996], na 5 grup inwestycyjnych:

- zakup ziemi,
- zakup maszyn i urządzeń rolniczych,
- budowa budynków i budowli gospodarczych,
- rozbudowa budynków i budowli gospodarczych,
- modernizacja budynków i budowli gospodarczych.

W celu wykazania dynamiki w podejmowanych przedsięwzięciach inwestycyjnych i źródłach ich finansowania cały okres objęty analizą podzielono na 4 podokresy:

- pierwszy dotyczył lat 1986–1990,
- drugi obejmował lata 1991–1995,
- trzeci to 1996–2000,
- a lata 2001–2003 zaliczono do okresu czwartego.

Do analiz rodzajów inwestycji i źródeł ich finansowania wykorzystano przede wszystkim jednowymiarową analizę danych, wchodzącą w skład statystyki opisowej [Jajuga 1993; Stanisz 1998]. Za pomocą wybranych miar położenia, takich jak miary przeciętne i średnie, opisano najczęściej występujące rodzaje przedsięwzięć inwestycyjnych i związanych z nimi źródeł finansowania. Określono także strukturę przeprowadzonych inwestycji.

W celu zbadania, czy istniał związek między rodzajami inwestycji a pochodzeniem środków przeznaczonych na ich finansowanie wykorzystano dwuwymiarową analizę danych, miary współzależności, w tym przede wszystkim korelację dla cech jakościowych. Przy analizach związków korelacyjnych kierowano się przede wszystkim wysokością współczynników zbieżności Czuprowa (T), Cramera (V) i kontyngencji Spearmana (C) [Wysocki, Lira 2003].

Analizując różnicę w wyposażeniu gospodarstw w podstawowe czynniki produkcji porównano zasoby pracy, ziemi i kapitału między gospodarstwami inwestującymi i biernymi inwestycyjnie w latach 2001–2003, jak również w osiągniętych wielkościach produkcji. Porównania tego dokonano oddzielnie dla gospodarstw uprawiających warzywa polowe i osobno dla produkujących warzywa pod osłonami.

Do określenia stopnia ważności zmian, jakie nastąpiły po przeprowadzeniu inwestycji, w podawanych przez producentów warzyw odpowiedziach użyto szeregu rangowego [Sagan 1998]. Każdej z udzielonych odpowiedzi przypisano określoną ocenę (kategorię). Kategoriom tym nadano wagi: bardzo duże, duże, średnie, małe, żadne, bądź: ważne, mniej ważne i nieważne. Następnie na podstawie sumy iloczynów udzielonych odpowiedzi i nadanej im wagi utworzono szereg rangowy.

WYNIKI BADAŃ I Dyskusja

W wyniku transformacji ustrojowej, która rozpoczęła się w Polsce pod koniec lat osiemdziesiątych, zmieniły się radykalnie ekonomiczne warunki gospodarowania. Istotą nowego systemu stały się wolny rynek i konkurencja producentów. Dominujący dotych-

czas rynek popytu przekształcał się w szybkim tempie w rynek podaży. Nowe reguły gry rynkowej wymagały od producentów innej aktywności gospodarczej. Powstała też konieczność dokonywania istotnych zmian w organizacji pracy i produkcji oraz w technice i technologii uprawy warzyw. W następstwie coraz większej konkurencji rosły również wymagania w zakresie jakości wytwarzanych produktów. Sytuacja ta wywarła znaczący wpływ nie tylko na całe rolnictwo, ale i poszczególne jego działy, w tym także i produkcję warzywniczą.

Sytuacji producentów nie ułatwiają także niestabilne ceny warzyw na rynku hurtowym i detalicznym. Do tego dochodzi również konieczność sprostania stale rosnącym i zmieniającym się wymaganiom klientów.

Warunki przyrodnicze i ekonomiczne zmuszają producentów do ciągłego podejmowania działań inwestycyjnych w celu sprostania wymaganiom rynku poprzez zmiany w technologii produkcji i w posiadanym zapleczu technicznym.

Postanowiono w związku z tym określić, jakiego rodzaju inwestycje podejmowano i z jakich źródeł je finansowano w odniesieniu do zmian, jakie występowały w gospodarstwach produkujących warzywa. Określono również, jakie były przyczyny podejmowania przez producentów warzyw określonych działań i przyjmowania aktywnej bądź biernej postawy w stosunku do działalności inwestycyjnej.

W obu grupach gospodarstw uprawiających warzywa podejmowane przedsięwzięcia wiązały się przede wszystkim z prowadzoną produkcją podstawową i jej zapleczem, niemniej jednak zaznaczyły się między nimi wyraźne różnice. Gospodarstwa uprawiające warzywa połowe najczęściej inwestowały kupując maszyny i urządzenia rolnicze, a produkujące warzywa pod osłonami w budowę szklarni, chociaż sprzęt rolniczy był również częstym przedmiotem zakupu. W obu grupach gospodarstw znaczna część kupowanych maszyn i urządzeń była używana, co świadczy o niedostatecznej akumulacji kapitału. Wskazuje również na potrzebę wsparcia podejmowanych działań kapitałem obcym w postaci kredytu udzielanego na zasadach preferencyjnych bądź komercyjnych.

Finansowanie inwestycji z wykorzystaniem obcych źródeł finansowania odegrało znaczącą rolę zwłaszcza w gospodarstwach uprawiających warzywa pod osłonami. Jednostki prowadzące produkcję połową w przeprowadzanych inwestycjach wykorzystywały przede wszystkim środki własne. Nie znaczy to jednak, że z finansowania obcego nie korzystały. Choć zdecydowanie częściej miało to miejsce w gospodarstwach produkujących warzywa pod osłonami, również w produkcji warzyw połowych do finansowania inwestycji polegających na budowie budynków i budowlu gospodarczych wybierano kredyt, zwłaszcza preferencyjny.

Uzyskane na podstawie przeprowadzonej analizy wyniki wskazały, iż natężenie podejmowanych działań inwestycyjnych zmieniało się w poszczególnych latach. W obu grupach gospodarstw podjęto ich jednak najwięcej między latami 1996 a 2000 r. Okres ten był również czasem, kiedy kredyty preferencyjne, jako jedno z najatrakcyjniejszych źródeł pozyskania kapitału obcego, były, z jednej strony, dobrze znane i darzone zaufaniem, z drugiej zaś wiadano, że w związku ze zbliżającą się akcesją Polski do Unii Europejskiej istnieje duże prawdopodobieństwo, że w niedalekiej przyszłości przestaną być udzielane. W późniejszych latach zainteresowanie inwestycjami, bez względu na źródło ich finansowania, było znacznie niższe. Potwierdza to opinię Ignasiaka [1994] o zmienności a jednocześnie ciągłości procesu inwestowania. Zarówno producenci wa-

rzyw polowych, jak i uprawiający warzywa pod osłonami inwestowali wielokrotnie podczas okresu poddanego analizie. Podobnie jak inwestycje wskazane przez Wosia [1996] w rolnictwie, tak i przedsięwzięcia przeprowadzane w analizowanych gospodarstwach warzywniczych miały głównie charakter materialny. Wyrażało się to przede wszystkim wymianą na nowsze maszyn i urządzeń oraz modernizacją i rozbudową budynków. Systematyczne podejmowanie działań o charakterze modernizacyjnym czy odtworzeniowym stwarzało bowiem możliwość nie tylko lepszego wyposażenia w czynniki produkcji jednostkom aktywnym inwestycyjnie, ale również, pośrednio dzięki ciągle unowocześnianym technologiom, pozwalało na wzrost osiąganych przez nie końcowych efektów produkcyjnych.

W działalności inwestycyjnej, popartej kredytem preferencyjnym, oprócz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa ogromne znaczenie odegrały również banki spółdzielcze, wskazywane przez producentów warzyw jako najczęściej wybierane instytucje finansowe związane z realizacją inwestycji. Potwierdza to ich znaczenie w finansowaniu działalności produkcyjnej nie tylko dotyczącej uprawy warzyw, ale i, jak wykazała Bieniasz [2002], w całej produkcji rolniczej. Właściciele gospodarstw produkujących warzywa polowe i prowadzący produkcję pod osłonami za podstawową zaletę kredytu, jako najczęściej występującą w analizowanym okresie formą kapitału obcego, wskazywali korzystne oprocentowanie, stosunkowo łatwą procedurę ich uzyskania i powody nazywane innymi, do których zaliczono brak środków własnych i wiek kredytobiorców. Wymieniane przez Grzegorzycyka [1992] wady finansowania obcego, w tym również kredytu, takie jak np. wzrost kosztów, okazały się nie mieć znaczenia ani dla producentów warzyw polowych, ani szklarniowych. Największe trudności przy korzystaniu z kapitału obcego, na jakie wskazywali producenci warzyw, wiązały się z obsługą zadłużenia kredytowego, zwłaszcza przy inwestycjach budowlanych, a w tym przy budowie obiektów nowych. Chociaż w większym stopniu dotyczyło to kredytobiorców uprawiających warzywa pod osłonami, ze względu na wiodący, wśród innych rodzajów inwestycji, kierunek podejmowanych działań (budowa szklarni), w obu rodzajach uprawy warzyw duży problem stanowił brak środków pieniężnych niezbędnych do terminowych spłat rat kredytu.

Choć cały analizowany okres obejmował lata 1986–2003, dla przeanalizowania zmian, jakie zachodziły w gospodarstwach produkujących warzywa czas między latami 2001–2003 przyjęto jako okres, w którym uwidaczniała się większość skutków, jakie wywarły na produkcję warzyw przeprowadzane inwestycje w gospodarstwach, które inwestowały i tych nieaktywnych inwestycyjnie. Przeanalizowano zatem różnice w zasobach czynników produkcji, wielkości powierzchni upraw i zbiorach zarówno w gospodarstwach, które inwestowały, jak i tych, które żadnej inwestycji między latami 1986–2003 nie przeprowadziły.

Gospodarstwa, które inwestowały, zarówno wśród uprawiających warzywa polowe, jak i prowadzących produkcję pod osłonami, zajmowały znacznie większą powierzchnię w porównaniu z biernymi inwestycyjnie. Częściej też powiększały areal upraw przez dzierżawienie gruntów.

Cechą charakterystyczną dla obu rodzajów upraw warzyw były wysokie zasoby pracy. Zarówno przy uprawie warzyw polowych, jak i przy ich produkcji pod osłonami więcej osób pracowało w gospodarstwach aktywnych inwestycyjnie niż w tych, które żadnej inwestycji nie przeprowadziły. Nie tylko jednak liczba osób zaangażowanych przy

produkcji różniła od siebie gospodarstwa, które przeprowadziły inwestycje od nieaktywnych inwestycyjnie. Zarówno wśród uprawiających warzywa polowe, jak i prowadzących produkcję pod osłonami właściciele, czyli potencjalni kredytobiorcy, byli ludźmi dużo młodszymi i lepiej wykształconymi niż prowadzący gospodarstwa niewykazujące żadnej aktywności inwestycyjnej. Z jednej strony można to tłumaczyć wymaganiami stawianymi przez udzielających kredytu, z drugiej jednak, jak w przypadku uprawiających warzywa polowe, gdzie korzystano przede wszystkim ze środków własnych, wiązało się to z możliwością podejmowania ryzyka czy umiejętnością przeprowadzenia niezbędnych rachunków ekonomicznych warunkujących powodzenie podejmowanych działań inwestycyjnych.

Gospodarstwa aktywne inwestycyjnie posiadały również większe zasoby kapitału w porównaniu z biernymi inwestycyjnie. W jednostkach produkujących warzywa polowe dotyczyło to zwłaszcza maszyn i urządzeń rolniczych, a w gospodarstwach pod osłonami budynków i budowli gospodarczych.

Chociaż trudno jednoznacznie wskazać, iż przeprowadzane inwestycje były jedynym i głównym powodem zachodzących w poszczególnych gospodarstwach zmian, wykazano, że wysokość zbiorów uzyskiwanych wśród uprawiających warzywa polowe wiązała się między innymi z wykorzystywaną przy produkcji technologią i zapleczem produkcyjnym. W gospodarstwach uprawiających warzywa pod osłonami natomiast na wielkość zbiorów wpływała nie tylko powierzchnia osłon przeznaczona pod uprawę warzyw, ale również konstrukcja i wyposażenie technologiczne związane między innymi z przeprowadzanymi inwestycjami.

Generalnie, w obu grupach, lepsze efekty produkcyjne, zwłaszcza w postaci zbiorów, osiągały jednostki inwestujące. Choć rezultaty te wiązały się z wieloma czynnikami natury mikro-, jak i makroekonomicznej, bez wątpienia istotny udział w uzyskiwanych efektach produkcyjnych miały także przeprowadzane przez gospodarstwa inwestycje.

Brak aktywności inwestycyjnej zarówno w gospodarstwach uprawiających warzywa polowe, jak i prowadzących produkcję pod osłonami były rezultatem przekonania producentów o zbyt dużej biurokracji występującej przy ubieganiu się o kredyty. Producentom, dla których wyżej wymieniony powód był podstawowym dla niepodejmowania działań inwestycyjnych byli stosunkowo młodzi, a z całą pewnością znajdowali się w wieku produkcyjnym. Istniały zatem także inne powody, dla których inwestycji nie przeprowadzano. W obu rodzajach upraw warzyw po chęci zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej wskazywano na obawę przed kredytami i brak następcy. Te najczęściej podawane przez producentów powody uwidaczniają ogromne zróżnicowanie w zapatrywaniach na przyszłość, możliwościach i postawach właścicieli gospodarstw uprawiających warzywa na terenie Wielkopolski.

Wśród inwestujących znajdowała się grupa producentów, która, choć w przeszłości podejmowała działania inwestycyjne, kontynuować tego procesu zamiaru nie miała. Przyczynę takiego stanowiska w gospodarstwach uprawiających warzywa polowe stanowiła przede wszystkim chęć zrezygnowania z działalności rolniczej i przejście na pozarolniczą, kontynuowanie rozpoczętej inwestycji i trudny, zdaniem producentów, dostęp do kredytów rolniczych. Wśród właścicieli gospodarstw uprawiających warzywa pod osłonami do najczęstszych przyczyn niechęci podejmowania działań inwestycyjnych w przyszłości, poza wymienionymi, które okazały się ważnymi również i dla producen-

tów polowych, był brak następcy. Obok gospodarstw, które inwestowały występowała grupa jednostek, która między latami 1986–2003 żadnej inwestycji nie przeprowadziła. Część z właścicieli tych gospodarstw wyraziła chęć przeprowadzenia inwestycji w przyszłości. Niektórzy jednak zdecydowani byli nadal nie inwestować, przede wszystkim z obawy przed korzystaniem z kredytu i niewystarczającej ilości środków własnych, jak również z uwagi na trudny dostęp do kredytów, brak następcy, a także niestabilność cen produktów ogrodniczych i ogólną sytuację panującą w kraju, która, zdaniem producentów, nie stwarza możliwości do inwestowania.

Transformacja gospodarcza zapoczątkowana pod koniec lat osiemdziesiątych nie była zatem jedynie jednorazowym, przełomowym wydarzeniem, ale uruchomiła cały proces zmian występujących z różnym natężeniem do dnia dzisiejszego. W rolnictwie, a także warzywnictwie, zmiany te uwidaczniają się w nieco wolniejszym tempie niż w innych gałęziach gospodarki głównie za sprawą rodzinnego charakteru prowadzonej działalności produkcyjnej.

Z niezachwianą konsekwencją rynek eliminuje jednak jednostki słabe i niewydajne, osiągające gorsze efekty, które nie rozwijają się przez modyfikację, ulepszenia i zmiany wprowadzane w następstwie przeprowadzanych inwestycji. Uwidacznia się wyraźnie tendencja do zmniejszania liczby gospodarstw kosztem powiększania zajmowanej przez nie powierzchni. Gospodarstwa inwestujące powiększały posiadany areal przez zakup ziemi bądź jej dzierżawienie. Między innymi dzięki temu osiągały w rezultacie lepsze efekty produkcyjne. Producenci warzyw mieli możliwość skorzystania z kredytów preferencyjnych jako atrakcyjnego, w porównaniu z innymi, źródła pozyskania kapitału. Choć nie były wykorzystywane przez wszystkich, kredyty te umożliwiały rozwijanie działalności producentom warzyw w Wielkopolsce. Ich udział w finansowaniu inwestycji stanowi potwierdzenie tezy Kulawika [1995] o dużym znaczeniu kredytu w działalności inwestycyjnej. Wychodząc bowiem z założenia, że gdyby producenci warzyw nie mieli możliwości finansowania inwestycji kapitałem obcym, to w ogóle by nie inwestowali (między innymi ze względu na brak środków własnych), osiągaliby wtedy niższe efekty produkcyjne, a ich zasoby czynników produkcji nie byłyby na takim poziomie jak gospodarstw inwestujących.

Rozwój polskiego warzywnictwa we Wspólnocie warunkowany będzie nie tylko dostosowaniem się do zasad i norm (w tym przede wszystkim jakościowych) obowiązujących w Unii, ale również umiejętnością wykorzystania dostępnej pomocy, głównie finansowej. Mimo wysokiego stopnia protekcji rynku rolnego, szeroko opisywanego przez Jantoń-Drozdowską [1998], który jest cechą charakterystyczną polityki krajów uprzemysłowionych, ważne jest, że część właścicieli gospodarstw produkujących warzywa uważa procedurę ubiegania się o kredyt, w tym również preferencyjny, za łatwą. Dowodzi to, że przygotowanie niezbędnych zestawień finansowych, w tym także biznesplanu, nie nastręcza im większych trudności. Można zatem przypuszczać, że równie dobrze poradzą sobie z wymaganiami stawianymi ubiegającym się o środki finansowe pochodzące z Unii Europejskiej.

Uwarunkowania i regulacje dotyczące możliwości przeprowadzenia inwestycji i wyboru wśród dostępnych źródeł finansowania z pewnością ulegną jeszcze niejednokrotnym zmianom. Niezmiennie jednak pozostanie to, że do rozwoju poszczególnych przedsiębiorstw, popartego działalnością inwestycyjną, konieczna jest właściwa postawa właścicieli, przejawiająca się w ich aktywności gospodarczej, która umożliwia podnoszenie efektywności prowadzonej działalności produkcyjnej.

WNIOSKI

1. W całej analizowanej zbiorowości gospodarstw uprawiających warzywa 88% stanowiły gospodarstwa, które między latami 1986 a 2003 przeprowadziły inwestycje, a biernych inwestycyjnie było zaledwie 12%. Wśród gospodarstw, które uprawiały warzywa połowe jednostek inwestujących odnotowano więcej (91%) niż w zbiorowości gospodarstw szklarniowych (83%).
2. W gospodarstwach uprawiających warzywa połowe w latach 1986–2003 najczęściej inwestowano w zakup maszyn i urządzeń. Liczba zakupionych nowych maszyn i urządzeń przewyższała liczbę używanych. Były to głównie niewielkie, pod względem wartości, inwestycje. Kupowane maszyny o wysokiej wartości, takie jak kombajny, ciągniki czy samochody dostawcze, należały do używanych.
3. Przeprowadzone inwestycje w latach od 1986 do 2003 w gospodarstwach uprawiających warzywa pod osłonami wiązały się przede wszystkim z budową szklarni. Inwestowano jednak również w zakup maszyn i urządzeń, lecz i w tym przypadku znaczna część zakupionego sprzętu była już wcześniej użytkowana.
4. Najwięcej inwestycji w gospodarstwach uprawiających warzywa połowe wykonano wykorzystując wyłącznie własne środki finansowe, zwłaszcza przy realizacji takich przedsięwzięć, jak modernizacja budynków oraz zakup maszyn i urządzeń.
5. W gospodarstwach uprawiających warzywa pod osłonami najczęściej inwestycji zrealizowano przy wykorzystaniu kapitału obcego, zwłaszcza przy budowie budynków.
6. W gospodarstwach uprawiających warzywa połowe kredyt preferencyjny i komercyjny, zarówno ogółem, jak i w przeliczeniu na 1 gospodarstwo, wykorzystywano najczęściej przy zakupie maszyn i urządzeń rolniczych oraz budowie budynków gospodarczych. W gospodarstwach pod osłonami obie formy obcych źródeł finansowania używane były przede wszystkich przy realizacji inwestycji budowlanych.
7. Natężenie podejmowanych działań inwestycyjnych zmieniało się w czasie. Najwięcej inwestycji podjęto w latach 1996–2000.
8. Gospodarstwa aktywnie inwestujące posiadały większą powierzchnię upraw zajmowaną pod produkcję będącą dla nich podstawową.
9. Właściciele gospodarstw inwestujących nie tylko byli w większości młodszy, ale i lepiej wykształceni niż osoby prowadzące gospodarstwa, które nie przeprowadziły inwestycji.
10. Gospodarstwa, które przeprowadzały inwestycje posiadały więcej maszyn i urządzeń niż jednostki nieinwestujące.
11. W gospodarstwach uprawiających warzywa pod osłonami największe zasoby kapitału stanowiły budynki i budowle gospodarcze.
12. Gospodarstwa, które podejmowały się przeprowadzenia inwestycji posiadały większą powierzchnię arealu przeznaczonego na produkcję warzyw w porównaniu z nieinwestującymi.
13. Zbiory warzyw były zdecydowanie wyższe w jednostkach, które przeprowadziły inwestycje niż w biernych inwestycyjnie.
14. Zdaniem producentów, znaczące zmiany w gospodarstwach wynikały z zakupu maszyn i urządzeń rolniczych oraz z budowy budynków.

15. Wystarczająca ilość środków własnych i trudności w spełnieniu warunków stawianych przez kredytodawców należały do najistotniejszych przyczyn preferowania kapitału własnego.
16. Finansowanie obce producenci warzyw wybierali głównie ze względu na korzystne oprocentowanie i łatwą procedurę ubiegania się o kredyt.
17. Banki spółdzielcze były najczęściej wybieranymi instytucjami przy finansowaniu zarówno w gospodarstwach uprawiających warzywa polowe, jak i prowadzących produkcję pod osłonami.
18. Inwestycje obejmujące zakup ziemi oraz maszyn i urządzeń przebiegały na ogół sprawnie i bezproblemowo. Trudności natomiast występowały w obsłudze zadłużenia kredytowego przy inwestycjach budowlanych, zwłaszcza przy budowie nowych obiektów.
19. Zarówno w gospodarstwach uprawiających warzywa polowe, jak i prowadzących produkcję pod osłonami najważniejszym powodem braku chęci podejmowania dalszych działań inwestycyjnych w gospodarstwach do tej pory aktywnych inwestycyjnie był fakt, iż producenci warzyw zamierzali zrezygnować z działalności rolniczej i przejść na pozarolniczą.

PIŚMIENNICTWO

- Bieniasz A., 2002. Strategie marketingowe banków spółdzielczych. Praca doktorska. Poznań.
- Czerwińska-Kayzer D., 2000. Rola kredytów preferencyjnych w przemianach strukturalnych rolnictwa polskiego. Praca doktorska. Poznań.
- Dębniowski M., Garbowski M., 1997. Problemy finansowe rolnictwa w aspekcie integracji z Unią Europejską. Materiały konferencyjne na V Kongres SERIA.
- Grzegorzczak W., 1992. Udział banków w finansowaniu strategii przedsiębiorstw. Bank i Kredyt nr 5.
- Ignasiak E., 1994. Optymalizacja projektów inwestycyjnych. PWE, Warszawa.
- Jajuga K., 1993. Statystyczna analiza wielowymiarowa. PWN, Warszawa.
- Jantón-Drozdowska E., 1998. Regionalna integracja gospodarcza. PWN, Warszawa.
- Kulawik J., 1994. Problemy kredytowania i finansowania rolnictwa. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, Warszawa.
- Kulawik J., 1995. Kapitał w rolnictwie. IERiGŻ. Warszawa.
- Poczta W., 2003. Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską. Wydawnictwo AR, Poznań.
- Poczta W., Jędryczka H., 1988. Ćwiczenia z ekonomiki rolnictwa. AR, Poznań.
- Sadowski A., 2005. Ocena skutków inwestycji wspieranych kredytem preferencyjnym dla gospodarstw rolnych. Praca doktorska. Poznań.
- Sagan A., 1998. Badania marketingowe. Podstawowe kierunki. Wydawnictwo AE, Kraków.
- Stanisz A., 1998. Przystępny kurs statystyki w oparciu o program STATISTICA PL na przykładach z medycyny. StatSoft Polska Sp. z o.o., Kraków.
- Wawrzyniak J., 2005. Rachunek kosztów a zarządzanie w przedsiębiorstwach ogrodniczych. PRODRUK, Poznań.
- Woś A., Gruda M., 1999. Instrumenty polityki rolnej oraz ich skuteczność. W pracy pt.: Analiza produkcyjno-ekonomiczna sytuacji i gospodarki żywnościowej w roku 1998. IERiGŻ, Warszawa.
- Wysocki F., Lira J., 2003. Statystyka opisowa. Wydawnictwo AR, Poznań.

INVESTMENTS AND FINANCIAL SOURCES VERSUS CHANGES IN FARMS GROWING VEGETABLES

Abstract. In article there is a summary of doctor thesis entitled: Investment and Financial Sources versus Changes in the Vegetable Farms, which was made in Agricultural University in Poznań. Main goal was selecting the kinds of the investments and their financial sources on the vegetable farms and specifying the reason for the choice of the financial sources and the attitude to the investment activities. The research were made in the farms producing vegetables near Środa Wielkopolska and producing vegetables under cover near Pleszew.

Key words: horticulture, vegetables, financial sources, investments

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.06.2007